

VISKI ILLÉS JÓZSEF

Egy jogtörténész közéleti tevékenysége

SZABÓ István
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Viski Illés József 1902-től a magyar alkotmány- és jogtörténet magántanára, majd 1917-től nyilvános rendes tanára volt a budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen. Bár a Magyar Tudományos Akadémia már 1915-ben levelező tagjává választotta, mégsem vált a tanszék első számú professzorává. Köztudottnak mondható, hogy a Timon Ákos 1925-ös halálát követő négy éves átmenet után a tanszéket 1929-ben Eckhart Ferenc vette át. Viski Illés József tudományos elismertsége azonban ennek ellenére jelentős volt, melynek jeléül az Akadémia 1936-ban rendes tagjai közé is beválasztotta.

Mindemellett nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az 1871. november 10-én, a kárpátaljai Huszton, hívő görög katolikus családban született tudós, élete végéig megőrizte szoros kapcsolatát a Katolikus Egyházzal. Így *szellemi öröksége mindenképpen a Pázmány Péterről elnevezett egyetemhez kapcsolja*. Komoly szerepet vállalt a magyar ajkú görögkatolikusság önálló egyházkerületi egységének megteremtéséért folytatott munkában, amelynek eredményeként Ferenc József apostoli királyunk 1912-ben kibocsátotta a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye alapításáról szóló bulláját. Az egyházi közéletben való részvétele később sem szűnt meg, a Magyar Görögkatolikus Országos Szövetségének 1921. október 1-jén, Máriapócon tartott alakuló ülése Viski Illés Józsefet a szervezet első elnökévé választotta. 1922-ben Szatmár vármegyében, a mandátumtörvény szerinti katolikus lakta penészléki választókerületben nemzetgyűlési mandátumot szerzett, s ezt követően több választási cikluson keresztül, 13 évig látta el a választókerület nemzetgyűlési (országgyűlési) képviselői mandátumát, majd 1935-ben Szabolcs vármegye gávai választókerületében szerzett mandátumot. *Tudományos felkészültsége így nem csak az egyetemi katedrán, hanem a nemzetgyűlés (országgyűlés) jogalkotó tevékenységében is szerepet kapott.*

Viski Illés József tudományos munkásságát a széles kitekintés jellemezte, nyugodtan mondhatjuk, hogy univerzális jogtudós volt. A magyar közjogtörténet¹ mellett ennek európai elemei is megjelentek írásaiban,² de a középkori és koraújkorai magyar magánjog³ és perjog⁴ köréből is komoly munkákat készített. Werbőczy szellemisége szinte teljes munkásságát áthatotta.

Gondolkodásában hidat tudott teremteni a múlt és a jelen között, amelynek hatásai parlamenti munkásságában is jól tetten érhetőek. Saját kutatásaim során is itt talákoztam először vele, ugyanis az 1926-ban elfogadott felsőházi törvény előkészítésében komoly szerepet vállalt. Jelen megemlékezésben ezen keresztül adok egy pillanatfelvételt Viski Illés József szakmai közéleti munkásságáról.

A nemzetgyűlésben álláspontját világosan megfogalmazta: „A jogfolytonosság első követelményét a kétkamarás rendszerben látom, illetőleg a kéttáblás rendszer visszaállításában.”⁵ A nyomós érvekre szükség is volt, mivel a második kamara helyreállításának 1920 utáni folyamata nem volt zökkenőmentes. Tomcsányi Pál igazságügy miniszter már 1921 nyarán a nemzetgyűlés elé terjesztett egy erre vonatkozó törvényjavaslatot, amit bizony nem fogadtak osztatlan lelkesedéssel, az ülésteremben még hangos, nem tetszést kifejező bekiabálások is voltak.⁶ A javaslat el is veszett a törvényhozás süllyesztőjében, szakbizottsági tárgyalása még megtörtént, de plenáris vitára már nem került. A törvényhozás két éves mandátuma pedig a következő évben lejárt. Az 1922-es nemzetgyűlési választások után három éves csend következett, majd a kormány 1925 márciusának elején próbálkozott egy újabb törvényjavaslattal. *A szakbizottság szerepét betöltő közjogi és igazságügyi bizottság előadó tagjaként Viski Illés Józsefet jelölte ki*, aki a bizottság jelentésének elkészültét április 30-án jelentette be a nemzetgyűlés plenáris ülésén.⁷ Ezután újabb hosszas csend következett, a plenáris vita csak másfél évvel később kezdődött el. A nemzetgyűlés 1926. október 20-i ülésén a javaslatról szóló expozét, rendhagyó módon, nem az előterjesztő miniszter, hanem Viski Illés József, mint a szakbizottság előadója tartotta meg.⁸ A parlamenti naplóműtatók tanulsága szerint Pesthy Pál igazságügy miniszter első alkalommal csak bő két héttel később, a november 8-i ülésen szólalt fel.⁹

¹ ILLÉS József: *Az Anjou-kori társadalom és az adózás*. Budapest, Politzer, 1900. 90.; ILLÉS József: *A magyar társadalom és állam szervezete a honfoglaláskor*. Budapest, Franklin, 1916. 47.; ILLÉS József: *A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1917. 100.

² Dr. ILLÉS József: *Az újkori alkotmányfejlődés elemei (XV. század második fele, XVI. század; egyetemes európai jogtörténeti tanulmány)*. Budapest, Kilián Frigyes magy. kir. egyetemi könyvtár, 1898. 240.

³ ILLÉS József: *A magyar házassági vagyoni jog az Árpádok korában*. Budapest, Grill, 1900. 66.; ILLÉS József: *A magyar szerződési jog az Árpádok korában*. Budapest, Franklin-Társulat, 1901. 154.; ILLÉS József: *A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában*. Budapest, Athenaeum, 1904. 110.

⁴ ILLÉS József: *Istenítéletek*. Máramarossziget, Sichermann, 1899. 53.

⁵ KN-1922-XLV. 303.

⁶ KN-1920-XII. 83.

⁷ KN-1922-XXXI. 305

⁸ KN-1922-XLV. 299–307

⁹ KN-1922-XLVI. 234.

Illés József, nemrégem idézett álláspontjához híven, a közel egy órán át tartó beszédekben veretes érveket hozott a második kamara helyreállítása mellett. Alapvetően a történeti alkotmány évszázados fejlődése és az akkori jelenkor alkotmányos helyzete közötti szoros kapcsolatokat mutatta ki. Érvelésére szükség is volt, hiszen a tárgyalás elhúzódását most is a javaslattal szembeni nem kis ellenállás okozta. Volt egy „politikai” ellenállás, ami alatt azt értem, hogy a nemzetgyűlésben joggal vetődött fel, kell-e neki egy ellensúly a törvényhozásban? 1920 után, ha egy törvényjavaslatot megszüavaztak, az közvetlenül a kormányzóhoz került kihirdetés végett. A felsőház felállítása után ez megváltozna. Ez az érzés igazából nem volt politikai táborhoz köthető. Az ellenzék részéről azonban tapasztalható volt egy másik eredetű ellenállás is: a jogfolytonosság jegyében felállított második kamarában valamiféle konzervatív, a régi időköt restauráló intézményt láttak. Ez a két csoport tehát túl soknak tartotta a javaslatot. A jogfolytonosság talaján állók sem voltak azonban teljesen elégedettek, mert egy részük szakadást érzett az 1918 előtti viszonyokhoz képest. A törvényjavaslatban nem látták a jogfolytonosság maradéktalan érvényesülését, vagyis ők túl kevésnek tartották azt.

Illés József ebből eredően expozéját a két tábor megnyugtatóásával kezdte: „Mielőtt a törvényjavaslatnak részletes tárgyalására, vagyis az általános alapelvek méltatására áttérnék, szükségesnek tartom, hogy két alapvető nagy kérdést tárgyaljak. Ezek közül az egyik az utóbbi időben annyiszor méltán emlegetett jogfolytonosság kérdése, a másik – ami ezzel nézetem szerint szorosan összefügg – az egykamarás, vagy kétkamarás rendszer kérdése.”¹⁰ A jogfolytonossággal kapcsolatos érvelésénél pedig az ütközőpont, bár így nevén nem nevezi, érezhetően az ún. *alaki és anyagi jogfolytonosság* körül alakult ki.¹¹ A jelentősen megváltoztatott összetételű második kamara az alaki jogfolytonosságnak nem felelt meg, ez nem vitatható, s ez okozott kételyeket egyes képviselőkben. Viski Illés József kiinduló kérdése viszont az, hogy az alaki jogfolytonosság egyáltalán helyreállítható-e? Még pontosabban fogalmazva, ha visszatérünk az 1918 őszi összetételű második kamarához, azzal helyreáll-e az alaki jogfolytonosság? Meglátása az, hogy az alaki jogfolytonosság már 1918 őszén sem állt fenn, ugyanis: „Az 1861-iki és az 1865-iki országgyűléseket nem a törvényes király hívta össze, mert az V. Ferdinánd volt. Ismert dolgokat idézek közjogunk történelméből. [...] Ismétlem, ezt az országgyűlést nem az hívta össze kinek közjogunk szerint össze kellett volna hívnia, mert V. Ferdinánd és Ferenc Károly lemondtak az osztrák császári trónról, de nem mondtak le a magyar királyi trónról. Így tehát magyar közjogi felfogás szerint, amelyet kifejezésre juttattak annakidején, az országgyűlés a törvényes király által össze nem hivatott, és hogy tovább menjek, az 1865-iki országgyűlés, amely igen

¹⁰ KN-1922-XLV. 300.

¹¹ Az alaki és anyagi jogfolytonosság problémája a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb közjogi vitája volt. Mindkét elv az 1918 előtti alkotmányos berendezkedéssel fennálló kapcsolat talaján állt, az alaki jogfolytonosság hívei azonban nem elégedtek meg az intézményrendszer kontinuitásával, hanem a régi hatalomgyakorlók személy szerinti visszatérését tartották szükségesnek. Ez például a második kamara tekintetében azt jelentette, hogy az alaki jogfolytonosság csak akkor állt volna helyre, ha a főrendiház 1918 előtti összetételében ül össze. Az anyagi jogfolytonosság azonban már akkor is fennáll, ha helyreállítják a második kamarát, nem szükséges a változatlan összetétel. Az intézményrendszer kapcsolata így is megvan, állították az utóbbin hívei.

helyesen a jogfolytonosság elvi alapján állott, így jogfolytonosságot igen fontos kérdésekben volt kénytelen félretenni, hogy az alkotmányos tárgyalásokat folytathassa.¹²

Így az alaki jogfolytonosság kérdésén felesleges vitázni, mert az akkor sem áll helyre, ha teljes egészében restaurálják az 1918 őszi állapotokat. S az utolsó szófordulat is fontos, amely szerint Illés József az alkotmányos tárgyalások folytatását fontosabbnak tartotta, mint a jogfolytonossághoz való ragaszkodást. Ha a kiegyezés előtt a jogfolytonosság talajára helyezkednek, akkor az 1861-es és 1865-ös országgyűlésre le se mennek a képviselők és a főrendi házi tagok, hiszen a Ferenc József által kibocsátott királyi meghívólevél érvénytelen volt. Deák kompromisszumot kötött, az alkotmányosság helyreállítása érdekében feladta a jogfolytonosságot. Illés Józsefet idézve: „A magyar országgyűlés – mint Deák Ferenc mondta – önmagától soha össze nem jön és ez az országgyűlés mégis összejött, és Deák Ferenc volt az, aki a határozati javaslattal szemben a felirati javaslatot ajánlotta és elment Budára, – pedig az 1848-iki törvény parancsa szerint Pestre kellett volna az országgyűlést összehívni. [...] Ekkor mondta Deák Ferenc, hogy »íme, már az ideiglenességnek ideiglenességét valósítjuk meg és ezek nem az 1848-iki törvények parancsai és szelleme szerint történnek és mégis meg kell tenni. Ha a formális jog követelményeihez ragaszkodunk, lehetetlenné tesszük az alkotmányos tárgyalásokat és a törvényesség uralmát épen a túl merev törvényesség álláspontjával tesszük valósággal tönkre.«¹³

Ha a jogfolytonosság 1865-ben megszakadt, akkor valóban nincs értelme azon morfondírozni, hogy állítsuk-e helyre az 1918 előtti viszonyokat. Ismét Illés Józsefet idézve: „Azt hiszem, az iránt nincs kétség, hogy a főrendiház úgy, amint 1918-ban fennállott, ma működését nem folytathatja. Ezekből a tételekből következik, hogy a főrendiház reformjára a megváltozott viszonyoknak megfelelően szükség van.¹⁴

Az egykori főrendiház összetétele és jogállása tehát megváltoztatható, a második kamara 1918 előtti állapotában való visszaállítása pedig nyilvánvalóan anakronisztikus lépés lett volna. Az elmozdulás azonban két irányba is történhetett. Az egyik út az angol modell volt, ahol a második kamara (Lordok Háza) megtartotta főrendi jellegét, hatáskörét ugyanakkor beszűkítették. A másik lehetőség a hatáskörök megtartása mellett a második kamara összetételének átalakítása volt. A törvényjavaslat pedig egyértelműen az utóbbi mellett tette le a voksát. Nem véletlenül, mert a történeti alkotmány fennmaradása az intézményrendszer állandóságában testesült meg, ezen belül a hatalmat gyakorlók személyi köre változhatott. 1848-ban is ez történt, az alsótáblán a rendi képviselőket a népképviselőt váltotta fel anélkül, hogy az országgyűlés szervezeti felépítéséhez, belső működéséhez hozzányúltak volna. A második kamara hatáskörének szűkítése lényegében az egykamarás rendszer felé történő elmozdulást jelentette volna, hiszen az érdemi döntések a képviselőházban születtek.

Viski Illés József gondolatai is ebbe az irányba hatottak: nem a kamarák változatlan összetételét, hanem a törvényhozás kétpólusú rendszerének fenntartását tartotta fon-

¹² KN-1922-XLV. 301.

¹³ KN-1922-XLV. 301.

¹⁴ KN-1922-XLV. 300.

tosabbnak. A politika azonban felülírta ezt a gondolatmenetet. Bár a törvényjavaslat eredeti szövege a felsőház hatáskörére vonatkozóan csupán annyit tartalmazott, hogy az a főrendiházzal megegyezik,¹⁵ ami például a törvényhozásban egyetértési jogot jelentett, a hosszú vajúdás alatt ezt átírták. A törvényjavaslat másfél éves pihentetése után csak úgy tudott életre kelni, ha a hatáskör kérdésében is engedményt tesznek. A nemzetgyűlésben ugyanis jelentősebb számú kormánypárti képviselőnek sem tetszett, hogy a törvényhozásban gyakorolt eddigi korlátlan kompetenciájuk beszűkül. Az 1926. októberi szövegváltozatban az összetétel módosulása ellenére a hatáskört az angol modell szerint beszűkítették. A kapkodó kodifikációt jól jellemzi, hogy maga a törvénytörvény is elég zavarosra sikerült.¹⁶ A felsőháznak a törvényhozásban nem egyetértési, hanem csak kétszeri felfüggesztő vétőjoga lett, költségvetési kérdésekben pedig a képviselőház egyeduralma érvényesült.¹⁷ Viski Illés József parlamenti expozéjában végén erre csak röviden tért ki, s külföldi példákkal indokolta szükségességét.¹⁸ Míg a kétkamarás rendszer helyreállítása melletti érvei a nemzetgyűlés naplójában nyolc oldalas terjedelmet foglalnak el, a hatásköri korlátozásról csak két bekezdés szól. Hogy mennyire kötötte a frakciófegyelem, s mennyire mondta saját véleményét, nehéz eldönteni. De azzal, hogy a legvégére hagyta, s keveset beszélt róla, inkább arra gondolhatunk, hogy túl nagy lelkesedés nem volt irányába. S később kiállt az eredeti hatáskör helyreállítása mellett.

A régi hatáskör helyreállítására bő egy évtizedet kellett várni, az végül az 1937-es közjogi reformmal valósult meg. Ekkorra Viski Illés József, a hetvenhez közeledve, már nem folytatott annyira aktív parlamenti tevékenységet. A törvényjavaslat vitájához egy alkalommal szólott hozzá, a képviselőház 1937. november 17-i ülésén.¹⁹ Beszéde már nem a vitaindító volt, hanem néhány elég vaskos félreértést (félrebeszélést?) próbált helyretenni. Felszólalása előtt ugyanis többen azt tették szóvá, hogy a felsőház hatáskörének kiterjesztése a főrendek újbóli térnyerését jelenti a magyar közjogban. Illés József ennek kapcsán utalt a belső számarányokra, azzal, hogy nem szeretne matematikai műveletekbe bocsátkozni, de a főnemesek a felsőház létszámának hatodát se teszik ki. Kicsit a felvetés komolytalanságára is próbált rámutatni, amikor mindkét oldal padsoraiban ott ülő tanítványait egy fél mondat erejéig megszólította.

¹⁵ Az országgyűlés felsőházáról 1925. március 6-án benyújtott törvényjavaslat 31. § (1) bekezdése [KI-1922. XIII. 401.]

¹⁶ A törvény szövegében benne hagyták a hatáskörré vonatkozó eredeti mondatot, miszerint „*A felsőház jogköre ugyanaz, mint a főrendiházé volt. [...]*”. De a vita végső szakaszában mögé fűztek egy új mondatot, s így az adott bekezdés teljes szövege így hangzott: „*A felsőház jogköre ugyanaz, mint a főrendiházé volt. Az állami költségvetést az országgyűlés másik háza állapítja meg; a felsőház azon nem módosíthat.*” [1926. évi XXII. törvénycikk 30. § (2) bekezdés] Ez már egy önellentmondás, mert a második mondat nem egyezik meg a főrendiház 1918 előtti hatáskörével, majd a 31. § még ezen túl hosszasan rendelkezik a hatásköri korlátozásokról. A korrekt az lett volna, ha a főrendiház hatáskörére utaló eredeti mondatot elhagyják, hiszen a felsőház hatáskörét teljesen átírták az 1918 előttihez képest.

¹⁷ 1926. évi XXII. törvénycikk 30–31. §.

¹⁸ KN-1922- XLV. 306.

¹⁹ KN-1935- XVI. 15–22.

De az utókor már nem nagyon érti a fél mondatokat. Mert miként interpretálja az 1926-os felsőházi reformot? Hát úgy, hogy feudális maradványoktól erősen terhes volt. És hogyan jellemzi a magyar életrajzi lexikon Viski Illés Józsefet? Hát az alábbiak szerint: „Mint jogtörténész a Werbőczyt magasztaló konzervatív, erősen feudális szemléletű iskola egyik utolsó képviselője.” S akik ezt leírták, azok Werbőczy nevét már majdhogynem szitokszóként használták, a név a jogfosztás szinonimájává vált.

De hát mit jelent a jogfosztás, a valamitől való megfosztás? Azt, hogy valakitől elveszünk valamit, amivel már rendelkezett. A fenti álláspont megfogalmazói számon kérik Werbőczyt, hogy miért nem építette be a minden természetes személy közötti jogegyenlőség elvét a Hármaskönyvbe. Hát azért nem, mert ez a jogelv 250 évvel később alakult ki. Van azonban, amit tanulhatunk Werbőczytól, még pedig azt, hogy ha valakit beengedett az alkotmány védpajzsa alá, őt onnan többé kitaszítani nem lehetett.

Mire gondolhatott a „Werbőczy magasztaló” Viski Illés József, mikor a kormánypártok és az ellenzék padsoraiban egyaránt helyet foglaló régi tanítványai felemlegették a 38 főnemest a felsőházban? Hát valami ilyesmit: Kedves Kollégák, negyven évig azt tanítottam Önöknek, hogy a történeti alkotmány fejlődésének alapelve a jogkiterjesztés. Az alkotmány védbástya alá beengedünk olyakat, akik addig nem kaptak ott helyet, azonban aki egyszer oda bejutott, onnan soha ki nem rekesztjük. Akik egyszer az ország házában képviselést nyertek, azokat fel nem állítjuk, csak másokat is beengedünk melléjük. A felsőházi törvény előkészítői ezért ügyeltek szinte kínosan arra, hogy mindenki kapjon helyet benne, aki az 1918 előtti második kamarában jelen volt.

Mert az alkotmány szerves fejlődése és a forradalmi szakadások között érdemi különbség van, amiről Viski Illés József az alábbiakat vallotta: „Történelmi alkotmányoknál, aminővel dicsekedhetünk mi is, méltán kell a jogfolytonosság kérdésével foglalkozni. A jogfolytonosság a jogi intézményeknek szerves élete; a jogfolytonosság azt jelenti, hogy a történelemben működő szellemi, gazdasági és politikai erők állandóan hatnak; azt jelenti, hogy az intézmények fejlődnek, előbbrehaladnak; hogy azok a változások, amelyek időről-időre történnek, a haladás jegyében vannak. Evolúciót jelent a jogfolytonosság és nem kataklizmaszerű forradalmi átalakulásokat. [...] A jogfolytonosságnak olyan fogalma tehát, aminő a történelmi alkotmányokban, van, semmiesetre sincs meg az úgynevezett papír-alkotmányokban, vagy charta-alkotmányokban; hiszen ott időről-időre a változás nem a természetes erők hatása alatt, hanem mesterségesen történik.”²⁰

Viski Illés József az 1939-es választásokon már nem indult, 1942-ben pedig egyetemi oktatói tevékenységét is befejezte. A közélettől visszavonultan, 1944. január 19-én hunyt el Budapesten.

²⁰ KN-1922-XLV. 300.